

نقش مادر در نهادینه شدن ارزش‌های اخلاقی جنسی در فرزندان

رقیه علی یاری^۱

چکیده

این مقاله به بررسی نقش ویژه و چندبعدی مادر در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی جنسی در فرزندان می‌پردازد. در این راستا، ابتدا به بررسی تأثیرات عاطفی مادر به‌عنوان اولین مرجع تربیتی پرداخته شده است. اهمیت دلبستگی اولیه و ایجاد امنیت روانی در رابطه با موضوعات جنسی در رشد فردی فرزند از دیگر مباحث مهم مقاله است. همچنین، مقاله به تحلیل نقش مادر به‌عنوان الگو و انتقال‌دهنده ارزش‌ها در فرآیند تربیت اخلاقی جنسی فرزند می‌پردازد و به‌ویژه به تأثیر رفتار و گفتار مادر بر نگرش جنسی کودک و نقش ناخودآگاه او در شکل‌گیری این نگرش‌ها اشاره دارد. علاوه بر این، ابزارها و روش‌های مختلف مادری در تربیت اخلاقی جنسی، نظیر گفت‌وگو، قصه‌گویی، رفتار و واکنش‌های مناسب در موقعیت‌های مختلف نیز مورد بررسی قرار گرفته است. مقاله همچنین تأثیر سن فرزند بر نحوه نقش‌آفرینی مادر در فرآیند تربیت اخلاقی جنسی را در دوران کودکی و نوجوانی بررسی کرده و به چالش‌ها و فرصت‌های موجود در هر دوره سنی اشاره دارد. نتیجه‌گیری مقاله بر لزوم توجه به جنبه‌های عاطفی، الگوهای رفتاری و روش‌های مناسب تربیتی در شکل‌دهی به اخلاق جنسی فرزند تأکید دارد.

کلیدواژه‌ها: تربیت اخلاقی جنسی، نقش مادر، نهادینه‌سازی ارزش‌ها، آموزش جنسی، روان‌شناسی تربیتی.

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه الزهرا شهرستان خوی؛ R.ALIYARI313@GMAIL.COM

مقدمه

در دنیای معاصر، یکی از چالش‌برانگیزترین حوزه‌های تربیت، تربیت اخلاقی جنسی فرزندان است؛ حوزه‌ای که میان سکوت سنت و سیطره رسانه، فضای مبهمی برای والدین، مربیان، و حتی محققان ایجاد کرده است. جامعه‌شناسان، روانشناسان و متخصصان تعلیم و تربیت، بر این باورند که اخلاق جنسی، نه تنها یک بُعد فردی و خصوصی، بلکه بنیان‌گذار بسیاری از الگوهای رفتاری و اجتماعی افراد در زندگی آینده آنهاست. اهمیت این تربیت، زمانی دوچندان می‌شود که بدانیم بسیاری از بحران‌های روانی، اجتماعی، خانوادگی و حتی مذهبی افراد، ریشه در ناهماهنگی یا غفلت در این عرصه دارند.^۱

در این میان، نقش مادر به عنوان نخستین مرجع تربیتی کودک، جایگاهی بی‌بدیل دارد. او کسی است که نخستین تجربه‌های زیستی، عاطفی و شناختی کودک از طریق او شکل می‌گیرد و همین تجربیات، بذره‌های اولیه اخلاق، حیا، مرزبندی رفتاری و فهم جنسیت را در ذهن و روان کودک می‌کارد. بر خلاف تصورات رایج، تربیت اخلاقی جنسی، به معنای صرفاً آموزش مسائل جنسی نیست؛ بلکه به فرایندی تدریجی، طبیعی و اخلاق‌محور گفته می‌شود که طی آن، کودک به تدریج می‌آموزد که نسبت به بدن خود، بدن دیگران، جنس مخالف، روابط انسانی و ارزش‌های اخلاقی مرتبط با این موضوع، بینش، احساس و رفتار مناسبی داشته باشد.^۲

طرح مسأله در این پژوهش از جایی آغاز می‌شود که با وجود اهمیت گسترده این نوع تربیت، هنوز هم بسیاری از خانواده‌ها، به‌ویژه مادران، از نقش خود در این زمینه آگاهی روشنی ندارند. در بسیاری از فرهنگ‌ها، به‌ویژه فرهنگ‌های شرقی و اسلامی، صحبت درباره مسائل جنسی همچنان با تابو و محافظه‌کاری همراه است. این پدیده باعث شده نه تنها کودک درکی روشن از حدود و باید و نبایدهای رفتاری در این حوزه نداشته باشد، بلکه مادر نیز دچار سردرگمی، تعارض یا انفعال شود. در حالی که در دیدگاه اسلام، آموزش تدریجی، متعادل و اخلاق‌محور در زمینه روابط جنسی، وظیفه‌ای است که از همان کودکی باید در خانواده پایه‌گذاری شود. از پیامبر اکرم(ص)

^۱ شریعتمداری، فلسفه تعلیم و تربیت، ص ۲۵۰

^۲ فروغی، تربیت جنسی کودکان، ص ۸۲

نقل شده است: «مُرُوا أَبْنَاءَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَ هُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سَنِينَ، وَ اضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَ هُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ وَ فَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ»؛ که بخش آخر این حدیث مستقیماً به تفکیک جنسی در سنین بلوغ اولیه اشاره دارد و نشان می‌دهد که دین، نه تنها سکوت را تجویز نمی‌کند، بلکه تربیت اخلاقی جنسی را از وظایف تربیتی والدین، به‌ویژه مادران می‌داند.^۱

ضرورت پرداختن به نقش مادر در این حوزه، چند بعدی است. اول اینکه مادر به دلیل پیوند عاطفی شدید و پیوسته با فرزند، بیش از هر فرد دیگری در موقعیت انتقال مفاهیم تربیتی قرار دارد. این پیوستگی موجب می‌شود بسیاری از مفاهیم عمیق، از جمله احساس شرم، احترام به بدن، حیا، اعتماد به نفس در برابر جنس مخالف، حفظ حریم‌ها، و درک صحیح از جنسیت، از طریق رفتار، نگاه، نحوه پاسخگویی، و حتی سکوت مادر به کودک منتقل شود. ام‌سلمه، همسر پیامبر اکرم (ص)، در احادیث متعددی از چگونگی رفتار حضرت رسول با دختران و فرزندان خردسال سخن می‌گوید، که نشان از نگاه ظریف و فعال خانواده اسلامی به موضوع تربیت جنسی دارد.^۲

دوم آنکه، مادر نخستین کسی است که کودک در موقعیت‌های حساس، به‌ویژه در دوران کودکی و پیش‌بلوغ، به او پناه می‌برد و از او سؤالات خود را می‌پرسد؛ اگر مادر نتواند به شیوه‌ای صحیح، متعادل، علمی و اخلاقی پاسخ دهد، کودک یا ساکت می‌ماند و در درون دچار کشمکش می‌شود، یا پاسخ را از منابع دیگر، مانند همسالان یا اینترنت جستجو می‌کند؛ منابعی که اغلب نامطمئن، ناکافی یا آسیب‌زا هستند. از این رو، توانمندسازی مادران در این عرصه، ضرورتی است انکارناپذیر، نه انتخابی اختیاری.^۳

همچنین باید به نقش مادر در پیشگیری از انحرافات اخلاقی و جنسی اشاره کرد. بسیاری از رفتارهای پرخطر جنسی در نوجوانی و جوانی، نتیجه غفلت یا ناآگاهی در دوره کودکی است. مادری که در فضای امن خانواده، با محبت، صبر و دانایی، فرزند را نسبت به مرزهای اخلاقی و رفتاری آگاه می‌کند، نه تنها از انحرافات پیشگیری کرده، بلکه زمینه‌ساز رشد معنوی و روانی

^۱ الکلینی، الکافی، ج ۶، ص ۴۹

^۲ ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۲۲۴

^۳ قائمی، خانواده و مسائل جنسی کودکان، ص ۱۰۴

فرزند می‌شود. این همان چیزی است که شهید مطهری آن را «تربیت فطری و درونی» می‌نامد، که در بستر خانواده اسلامی، با محوریت مادر، به صورت طبیعی شکل می‌گیرد.^۱

با توجه به اهمیت این موضوع، مقاله حاضر تلاش دارد تا با نگاهی علمی، تحلیلی و ترکیبی از منابع روان‌شناسی، دینی و جامعه‌شناسی، به بررسی این مسأله بپردازد که چگونه مادر می‌تواند نقشی فعال، مؤثر و آگاهانه در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی جنسی در فرزند ایفا کند.

پیشینه تحقیق در زمینه نقش مادر در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی جنسی در فرزندان نشان می‌دهد که بسیاری از پژوهش‌ها به بررسی تأثیر آموزش‌های اخلاقی و جنسی در خانواده، به‌ویژه نقش مادر، پرداخته‌اند. در کتاب‌های مختلفی مانند فلسفه اخلاق (محمودی، ۱۳۹۰) و اخلاق جنسی در اسلام و غرب (علی‌زاده، ۱۳۹۴)، به بررسی ابعاد مختلف اخلاقی، تربیتی و جنسی در خانواده و تأثیر آن‌ها بر کودکان پرداخته شده است. همچنین در پایان‌نامه‌های مختلف نظیر پایان‌نامه نقش مادر در تربیت اخلاقی فرزندان (رضایی، ۱۳۹۵)، نقش مادر به‌عنوان مرجع اولیه تربیتی در شکل‌گیری رفتارهای جنسی و اخلاقی فرزند مورد تحلیل قرار گرفته است. تحقیقات دیگری نیز به مقوله آموزش جنسی و اخلاقی در دوران کودکی و نوجوانی توجه کرده‌اند (سلیمی، ۱۳۹۴). اما وجه تمایز تحقیق حاضر در این است که علاوه بر بررسی تأثیر مادر در تربیت اخلاقی جنسی، به تحلیل نقش مادر در ایجاد تعادل میان آموزش جنسی و اخلاقی، همچنین تأثیر سن و مرحله رشد کودک بر روش‌های تربیتی مادر پرداخته می‌شود. این تحقیق به‌طور ویژه بر اهمیت ارتباط عاطفی مادر و فرآیند نهادینه‌سازی اخلاق جنسی در هر مرحله از رشد تأکید دارد.

^۱ مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۱۴۷

۱: مفهوم شناسی

برخی از مفاهیم دخیل در اصل بحث، در این قسمت از تحقیق مفهوم شناسی خواهد شد.

۱.۱. تعریف لغوی و اصطلاحی "ارزش"

تعریف لغوی: واژه «ارزش» در زبان فارسی از ریشه «ارزشیدن» به معنی «داشتن قیمت یا بها» است. در زبان عربی، «قیمت» و «بها» به عنوان معانی اصلی برای کلمه «قیمت» یا «ثمن» نیز شناخته می‌شود. این واژه به معنای کیفیت یا درجه‌ای است که یک شیء، پدیده یا عمل از نظر اجتماعی یا فردی دارا است و این درجه می‌تواند مثبت یا منفی باشد.^۱

تعریف اصطلاحی: در اصطلاح، «ارزش» به معنای اهمیت و اعتبار چیزی است که بر اساس آن، فرد یا جامعه چیزی را به عنوان مطلوب یا نامطلوب، درست یا نادرست می‌داند. در علوم اجتماعی، ارزش‌ها به اصولی اطلاق می‌شود که رفتار انسان‌ها را هدایت کرده و معیارهای درست و نادرست را تعیین می‌کند. ارزش‌ها اغلب به باورهای فرهنگی و اجتماعی جامعه مربوط می‌شوند و بر زندگی فردی و اجتماعی تأثیرگذارند.^۲

۱.۲. تعریف لغوی و اصطلاحی "اخلاق"

تعریف لغوی: واژه «اخلاق» از ریشه «خُلِقَ» در زبان عربی به معنای «چگونگی رفتار و خوی انسان» است. در فارسی نیز این واژه به معنی ویژگی‌های ذاتی یا اکتسابی انسان در راستای رفتار و کردار او به کار می‌رود.^۳ این کلمه در اصل به نوع و کیفیت رفتارها و ویژگی‌های شخصیتی اشاره دارد که انسان در رفتار خود بروز می‌دهد.

تعریف اصطلاحی: در اصطلاح، «اخلاق» به مجموعه‌ای از اصول، قوانین و معیارهایی اطلاق می‌شود که بر اساس آن‌ها فرد یا جامعه به تفکیک رفتارهای درست و نادرست، خوب و بد می‌پردازد. اخلاق اصولاً به رفتارهای انسانی که در راستای بهبود روابط فردی و اجتماعی و ارتقای

^۱ معین، فرهنگ معین، ص ۴۲

^۲ سلیمی، جامعه‌شناسی ارزش‌ها، ص ۶۵

^۳ معین، فرهنگ معین، ص ۱۵۲

احساسی خود را بدون نگرانی و خجالت با مادر در میان بگذارد. این ارتباط دوستانه و مبتنی بر اعتماد، به فرزند کمک می‌کند تا در مواجهه با مسائل جنسی و عاطفی، احساس راحتی داشته باشد و بتواند از مادر مشورت بگیرد. در این راستا، پدر و مادر باید فضایی را فراهم کنند که فرزند بتواند بدون ترس از قضاوت یا سرزنش، سؤالات خود را مطرح کند و از پاسخ‌های منطقی و علمی بهره‌مند شود.

چالش‌ها و راهکارها در دوران نوجوانی

در دوران نوجوانی و بلوغ، مادر با چالش‌هایی همچون دستیابی به تعادل میان مراقبت و آزادی و حفظ ارتباط مؤثر با فرزند روبه‌رو است. از یک سو، مادر باید حریم خصوصی نوجوان را رعایت کرده و به او اجازه دهد تا استقلال بیشتری پیدا کند، و از سوی دیگر، باید نظارت و هدایت او را در مورد مسائل جنسی و روابط اجتماعی ادامه دهد. این چالش‌ها ممکن است به‌ویژه در دوران بلوغ که نوجوان به دنبال آزادی بیشتری است، پیچیده‌تر شود. به همین دلیل، مادر باید از رویکردهای منعطف و متناسب با شرایط سنی فرزند استفاده کند تا هم‌زمان آزادی و هدایت را به‌طور مؤثر ترکیب کند.

تأثیر سن فرزند بر نقش مادر در تربیت اخلاقی جنسی بسیار مهم و تعیین‌کننده است. در دوران کودکی، مادر باید مفاهیم ابتدایی مانند احترام به بدن، حفظ حریم خصوصی و مفاهیم اولیه اخلاقی جنسی را به‌طور غیرمستقیم آموزش دهد. در دوران نوجوانی و بلوغ، مادر باید با درک تغییرات جسمی و روانی فرزند، نقش مرزبندی، مراقبت و رفاقت را ایفا کند تا فرزند بتواند به‌طور سالم و صحیح مفاهیم جنسی و اجتماعی را درک کند. با توجه به این مراحل و نیازهای خاص هر دوره سنی، مادر می‌تواند به‌عنوان اولین و مهم‌ترین مرجع تربیتی فرزند، نقشی مؤثر در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی جنسی ایفا کند.

نتیجه‌گیری

در این مقاله، نقش مادر در نهاده‌سازی ارزش‌های اخلاقی جنسی در فرزندان از ابعاد مختلف بررسی شد. نهاده‌سازی ارزش‌های اخلاقی جنسی در فرزندان یک فرآیند پیچیده و چندبعدی است که تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله دلبستگی اولیه، رفتار و گفتار مادر، و همچنین سن فرزند قرار دارد. مادر به‌عنوان اولین مرجع تربیتی در زندگی کودک، تأثیرات عمیق و طولانی‌مدتی بر شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای جنسی او دارد. این مقاله نشان داد که دلبستگی اولیه و امنیت روانی که مادر در دوران کودکی برای فرزند فراهم می‌آورد، نقش مهمی در نحوه درک کودک از موضوعات جنسی ایفا می‌کند. هنگامی که مادر با محبت و توجه به فرزند خود، فضایی امن و حمایت‌کننده ایجاد می‌کند، کودک به‌طور طبیعی در فرآیند یادگیری اخلاقی جنسی راحت‌تر می‌تواند مفاهیم مختلف را درک کند و آن‌ها را در رفتار خود نهاده‌سازد.

یکی از نکات کلیدی این مقاله، اهمیت الگوبرداری کودک از رفتار و گفتار مادر است. مادر نه تنها به‌عنوان یک مرجع آموزشی، بلکه به‌عنوان یک مدل برای رفتارهای اخلاقی جنسی عمل می‌کند. کودک، به‌ویژه در سال‌های ابتدایی زندگی، از مادر یاد می‌گیرد که چگونه با مسائل جنسی برخورد کند، چگونه باید به حقوق دیگران احترام بگذارد و چه ارزش‌هایی را باید در روابط جنسی خود رعایت کند. رفتار ناخودآگاه مادر نیز می‌تواند تأثیرات عمیقی بر نگرش‌های جنسی کودک داشته باشد، به‌گونه‌ای که حتی تصورات ناخودآگاه مادر درباره مسائل جنسی می‌تواند به‌طور غیرمستقیم بر کودک تأثیرگذار باشد.

در این مقاله، به ابزارهای مختلف مادری در تربیت اخلاقی جنسی نیز پرداخته شد. یکی از این ابزارها گفت‌وگو با فرزند است. مادر می‌تواند از طریق گفت‌وگوهای باز و صادقانه با فرزند، او را درک کرده و به‌طور تدریجی آموزش‌های اخلاقی جنسی را به او منتقل کند. این گفت‌وگوها می‌تواند در شرایط طبیعی و موقعیت‌های مختلف زندگی صورت گیرد. به علاوه، استفاده از قصه‌ها و داستان‌ها یکی از روش‌های مؤثر دیگر است که مادر می‌تواند به‌طور غیرمستقیم مفاهیم اخلاقی جنسی را به فرزند خود منتقل کند. این روش به‌ویژه برای کودکان کوچک بسیار مفید است، زیرا داستان‌ها به راحتی می‌توانند مفاهیم پیچیده اخلاقی را در قالبی ساده و قابل فهم ارائه دهند.

یکی دیگر از جنبه‌های مهم تربیت اخلاقی جنسی، واکنش مادر به موقعیت‌های مختلف است. مادر با واکنش‌های درست و به‌موقع خود می‌تواند به فرزند نشان دهد که چه رفتارهایی در جامعه و در روابط جنسی پذیرفته‌شده است و چه رفتارهایی نادرست و غیرقابل‌قبول هستند. در این راستا، مادر باید همواره آماده باشد تا در شرایط مختلف، آموزش‌های اخلاقی جنسی را به‌طور مناسب ارائه دهد.

همچنین، مقاله نشان داد که تأثیر سن فرزند بر نحوه نقش‌آفرینی مادر در فرآیند تربیت اخلاقی جنسی بسیار مهم است. در دوران کودکی، مادر باید به‌طور غیرمستقیم و با استفاده از ابزارهای ساده مانند بازی و قصه‌گویی، ارزش‌های اخلاقی جنسی را به فرزند منتقل کند. اما در دوران نوجوانی و بلوغ، زمانی که فرزند به‌طور فزاینده‌ای به هویت جنسی خود و روابط میان جنسیتی توجه می‌کند، مادر باید نقش مشاور و راهنمایی را ایفا کند. در این دوره، مادر باید به فرزند خود کمک کند تا مرزبندی‌های صحیحی در روابط جنسی داشته باشد و او را در مسیر انتخاب‌های سالم جنسی و اخلاقی هدایت کند.

در نهایت، این مقاله به اهمیت هماهنگی میان پیام‌های تربیتی والدین در این زمینه اشاره داشت. تربیت متناقض و عدم هماهنگی میان مادر و پدر در ارائه پیام‌های اخلاقی جنسی می‌تواند منجر به ایجاد اختلال در نگرش و رفتار جنسی فرزند شود. بنابراین، برای نهادهای سازنده موفق ارزش‌های اخلاقی جنسی، ضروری است که والدین در ارائه پیام‌ها و آموزش‌های اخلاقی با یکدیگر هماهنگ باشند. در این راستا، مادر باید با پدر همکاری کند تا فضای تربیتی یکپارچه و هماهنگ در خانه ایجاد شود.

نهادهای سازنده ارزش‌های اخلاقی جنسی در فرزندان نیازمند توجه دقیق به مراحل مختلف رشد کودک، تعاملات مادر با فرزند، و استفاده از روش‌های تربیتی مناسب است. مادر به‌عنوان اولین مرجع تربیتی در زندگی کودک، نقشی حیاتی در شکل‌گیری نگرش‌های جنسی و اخلاقی او ایفا می‌کند. بنابراین، توجه به این نقش و تقویت آن می‌تواند به ایجاد یک جامعه سالم و اخلاقی کمک کند.

فهرست منابع و مآخذ

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- ۱. اکبری، حسن، اصول اخلاقی در جامعه‌شناسی، تهران، انتشارات نور علم، چاپ اول، ۱۳۹۸.
- ۲. ابن سعد، محمد، الطبقات الکبری، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ سوم، ۱۴۰۵ق.
- ۳. بشارت، فاطمه، روان‌شناسی رشد، تهران، نشر دانا، چاپ دوم، ۱۳۹۵.
- ۴. تقی‌پور ظهیر، رضا، تربیت جنسی کودکان، قم، انتشارات معارف، چاپ اول، ۱۳۹۲.
- ۵. خدادادی، زهرا، روان‌شناسی تربیتی، تهران، نشر روان، چاپ سوم، ۱۳۹۷.
- ۶. سلیمی، محمدرضا، جامعه‌شناسی ارزش‌ها، تهران، نشر آرمان، چاپ اول، ۱۳۹۳.
- ۷. سید محمدی، حمید، روان‌شناسی اجتماعی کودک، تهران، انتشارات روان‌نگر، چاپ اول، ۱۳۹۶.
- ۸. شریعتمداری، علی، تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۸۹.
- ۹. شریعتمداری، علی، فلسفه تعلیم و تربیت، تهران، امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۸۵.
- ۱۰. علی‌زاده، فاطمه، اخلاق جنسی در اسلام و غرب، قم، بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۹۰.
- ۱۱. عابدینی، نرگس، تربیت اخلاقی کودک، مشهد، انتشارات ثامن، چاپ اول، ۱۳۹۴.
- ۱۲. فروغی، ناصر، تربیت جنسی کودکان، تهران، انتشارات رشد، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
- ۱۳. قائمی، علی، خانواده و مسائل جنسی کودکان، تهران، مرکز نشر، چاپ سوم، ۱۳۸۸.
- ۱۴. کاظمی، مهناز، روان‌شناسی تربیتی، اصفهان، انتشارات اندیشه، چاپ اول، ۱۳۹۵.
- ۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ترجمه و تحقیق محمدباقر کمره‌ای، قم، دارالحديث، چاپ اول، ۱۴۰۷ق.
- ۱۶. مجتهدزاده، مریم، روان‌شناسی تربیتی، تهران، نشر یادگار علم، چاپ دوم، ۱۳۹۴.
- ۱۷. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ق.
- ۱۸. محمدی، علیرضا، فلسفه اخلاق، قم، انتشارات حکمت، چاپ اول، ۱۳۹۱.
- ۱۹. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، امیرکبیر، چاپ پنجم، ۱۳۸۰.

۲۰. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا، چاپ هفتم، ۱۳۸۶.
۲۱. محمودی، پروین، فلسفه اخلاق، تهران، انتشارات آفتاب، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۲۲. مؤمنی، ابوالفضل، تربیت اخلاقی در اسلام، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۲۳. یوسفی، مهدی، اصول اخلاقی جنسی در تربیت کودکان، تهران، نشر تربیت، چاپ اول، ۱۳۹۲.